

KARÁCSONYI ASZTAL

BELLON TIBOR

A téli ünnepkör legmeghatározóbb napja a karácsony *viliája*, a *szenteste* vagy *karácsony böjtje*. Nagyon sok hagyomány, szokás és hiedelem kapcsolódik a Megváltó születésének napjához még napjainkban is. Tanulságos, hogy a magyar nyelvterület délnyugati peremén elhelyezkedő Hetésben (ma nagyobb része Szlovéniához tartozik), napjainkig sok eleme megőrződött ennek a szokás- és hiedelemrendszernek.

A Szegedi Egyetem Néprajzi Tanszéke évek óta rendszeresen végez gyűjtőmunkát terepgyakorlat formájában ezen a területen. A hetési tájmúzeum tárgyi anyagának összegyűjtése, dokumentálása és muzeológiai feldolgozása mellett lehetőség van arra is, hogy ki-ki, egy-egy témát is alaposabban körbejárjon, felderítsen. Többen rendszeresen visszajárnak kutatni, több sikeres diákköri munka és publikáció született már ezekből.

Hetés sajátosan sok archaizmust őrző táj szlovén, vend és horvát nyelvi környezetben, a történeti Zala megye szegletében. Néprajzi körülhatárolására többen tettek kísérletet (Plánder F. 1985: 56–75, Gönczi F. 1914. Szentmihályi I. 1977, Kogutowicz K. 1930. II. 201–204.) Hetés jellegzetesen sűrű, (egymástól 1-2 km-re levő), aprófalvas, egyutcás településforma napjainkban is, a legnagyobbak is néhány száz lakossal rendelkeznek. Rurális vidék, lakosai döntően még ma is a mezőgazdaságból élnek. Jellemzője a nagyon gyenge minőségű föld, amelyik nem is volt képes nagyobb számú népesség eltartására. A piacot a közeli nagyobb városok (Alsólendva, Muraszombat) jelentették, a terület tényleges központja Dobronak volt, melyet a századfordulón egy ideig Lendvavásárhely néven tartottak nyilván a hivatalos iratokban. Dobronak jelentőségét azért is fontos hangsúlyozni, hiszen itt volt a hetésiek temploma, papja, itt temették el halottaikat. Ma is számon tartják a hetési temetőt, melynek a helyén kultúrotthon és banképület áll. A falvaknak a két világháború között saját temetőjük lett. Mintha a szent Istváni törvény megvalósulását, századunkig való továbbélését látnánk, hogy tíz falu építsen egy templomot, és oda járjon hitét gyakorolni.

A falvak többségében nem volt, jórészt ma sincs értelmiség, sem orvos, sem tanító, de még mesterséget űző iparos is hiányzott. A lakosok kevés művelhető földdel rendelkeztek, a 10-15 holdas gazda ritka volt, és nagygazdának számított, viszont a falvakat körülvették, részben közéjük beékelődtek nagybirtokok, mint pl. az Esterházy, a Szapáry birtok. Ezek munkát és megélhetést adtak a hetési szegénységnek.

Mivel Jugoszláviában a kollektivizálás nem volt olyan meghatározó, mint nálunk, ezért ezekben a falvakban tovább élt a hagyományos paraszti gazdálkodás és üzemszervezeti forma. A két világháború között többen – elsősorban lányok – Franciaországban dogoztak háztartási alkalmazotként. A hatvanas-hetvenes években sokan vállaltak munkát Németországban vagy a skandináv államokban. Az ott szerzett pénzből itthon építkeztek, és korszerűsítették, gépekkel szerelték fel a mezőgazdasági üzemüket. Ebben az időben kezdett átalakulni a termelés szerkezete, néhány növény termesztésével (mint a köles és a hajdina) ettől kezdve hagytak fel. De ebben az időszak-

ban kezdett megváltozni a falvak külső és belső arca is. Új házak épültek, és sok szokás, hagyomány, hiedelem maradozott el a mindennapok gyakorlatából. Az idősebb korosztály emlékezetében ez a folyamat nagyon pontosan követhető.

A hagyományos paraszti gazdálkodás vizsgálata során figyeltem fel arra, hogy két archaikus növény termesztése a közelmúltig élt Hetésben. Ez a köles és a hajdina, melyről a századfordulón, mint kivesző gabonafélééről írt Bátky Zsigmond. (Bátky Zs. 1918: 23–35.) A kérdéskör néprajzi körüljárása során figyeltem fel arra, hogy mindkét gabonát a vetés előtt – hogy meg ne *tüntösödjön* (üszkösödjön), – *karácsonyi asztal* alatt tartott, meggyújtott zsúp-szalmán csurgatták át. Ma ezt a műveletet rézgálicos (kékköves), vagy más vegyszeres eljárással helyettesítik. Így kezdtem rákérdezni erre a hiedelemkörre.

A *karácsony böjtjének* nagy néprajzi irodalma van. Pócs Éva külön monográfiát szentelt a kérdés összefoglalásának. (Pócs É. 1965.) Az addig publikált, vagy hozzáférhető adattárakban lévő anyagot dolgozta fel. Bálint Sándor a karácsonyi ünnepkörbe illesztve sokoldalúan szólt a karácsonyi asztról. (Bálint S. 1976: 6) A területileg nem egyenletesen gyűjtött adatokból is nyilvánvaló, hogy elsősorban katolikus vidékeken mindenütt gyakorolták azt a szokást, hogy karácsonyeste az ünnepi asztalra és környékére a paraszti üzemben megtermelt javakat elhelyezték. Ezeket aztán különböző módokon használták fel. Pócs Éva hangsúlyozza, hogy „felhasználást jelent már az a tény, hogy a tárgyak ott vannak az asztalon, jelen vannak a karácsonyi vacsoránál, így a puszta jelenlétükkel biztosítják a bő termést, az állatok szaporaságát... másik módja, hogy az asztallal, vacsorával kapcsolatos tárgyakat, ételeket közvetlenül használják fel a felsorolt célokra (közvetlen érintkezés).” (Pócs É. 1965: 47.) Hangsúlyozza, hogy az asztal egyik legjellemzőbb eleme a szétszórt szalma és széna. (uo. 50.) Az asztal lebontása után a szénát többnyire állatokkal etetik meg, vagy alomnak használják fel, de Lendva környékén a kotlós alá teszik, hogy kikeltse a tojásokat. (uo. 55.) A termény magvak felhasználása pedig kizárólag gazdasági célzatú, ezeket elsősorban baromfiakkal etetik meg, hogy fejlődésük kedvező irányba történjen. (u.o. 59.)

A hetési falvakban itt-ott még ma is elkészítik a karácsonyi aszalt, de egy-két évtizeddel ezelőtt még általánosnak volt mondható. A szokás kopását a változó idővel magyarázzák, és azzal, hogy a fiatalok nagyjából elköltöztek otthonról városokba, messzibb, szlovéniai tájakra, vagy hosszabb-rövidebb időre külföldre, megtört az a hagyomány, hogy több generáció együtt él, és a szokásokat együtt gyakorolják. Többen fogalmazznak úgy, hogy maguk maradtak, idősek, nincs miért, kiért gyakorolni a cselekményt.

Gönczi Ferenc írja, hogy karácsony böjtjén este az aszalt abrosszal betakarják, rá sót, piros almát, gazdasági terményeket és eszközöket raknak. A szántóföldi növények közül egy-egy marék búzát, rozsot, zabot, kukoricát tesznek, 12 vöröshagymát bemelelnek, megsózzák, és hármával az asztal négy sarkára helyezik. Az asztalra kerül még a sodrófa, lapicka, köpülő, és a karácsonyra süttött friss kenyér, szent olvasó és egy olyan erszény, amibe a család minden tagja tesz pár fillért. Az asztal alá kis kötés széna és szalma kerül. „Néhol az asztal alatt lévő szalmára fekszik a család valamelyik tagja, hogy jelképezze Jézusnak a szalmán való fekvését.” (Gönczi F. 1914: 265.) A szerző még megjegyzi, hogy ez a szokás – mind az ortodox, mind a katolikus délszlávoknál – általánosnak mondható. Ezek az adatok a századfordulón meglévő szokás és hiedelemkör feltehető teljességét bizonyítják. Pócs Éva is a Nyugat-Dunántúlra lokalizálja a termésvarázsló szokásoknak ezt a körét. (Pócs É. 1965: 61.) A Hetéssel szomszédos

göcseji falvakban, így Nagylengyel környékén „az asztalra búzarázó rostát, sűrűsítát, újseprőt, az asztal alá pedig laposvasat, ekekulcsot, s egy zombor zabot helyeznek... az asztal alatt a szénát szalmával összekeverik. A teríték a karácsonyi napokig marad így. Az abroszból, s azon vékából, melyben a gabonafélék voltak, terményeket vetnek.” Az ekevas a bő termést biztosítja. (Gönczi F. 1914: 265.) Tanulságos számba venni, hogy majd egy évszázad múltán ebből a gazdag hiedelem- és szokásanyagból mi maradt meg napjainkig, mit őrzött meg az emlékezet ezekből.

A dobronaki plébánosnak még a negyvenes években is szokás volt *karcot* adni. Ez természetbeni járandóság volt, a páros évben búzát, a páratlanban rozsot adtak. A birtoknagyság szerint volt kivetve. Az egyik dobronaki gazdának 41 icce karca volt. Az volt a szokás, hogy *karácsony bötyén* fizették a karcot. Ilyenkor a pap pálinkával kínálta a férfiakat, mert karácsony böjtjén pálinkát isznak a férfiak.

A karácsonyi asztal alól kikerülő zsúpot gondosan elrakták olyan helyre, ahol nem érte eső. Csak akkor vették elő, mikor a kölest vagy hajdinát kellett az üszöktől mentesíteni, a zsúptűzőn átsurgatni. „A végít aki meggyútotta, tartotta, mert ollan nagyon nem égött, mert vastag szárú vót. A kölest meg egy másik lassan tötötte rá. Nem is éghetött annyira, mert a köles folyt rá. Így pörküték meg a kölest, ami alul lehullt egy edénybe. Vetés előtt pörküték.”

Egy radamosi módos gazda így mondta el a történetet: „*Megpörkütik* a köles- és hadinya magot. Azét csinyáták, mert akkor nem vót *tüntös*. Ollan fekete vót, mint a korom, hosszi hegyes *tünt* vót benne, ha nem vót megpörküve. A tüntnek éppen ollan szára vót, mint a kölesnek, csak annak egy hegyes *bubája* vót, nem, mint a kölesnek. A köles ágas vót, de ez csak hegyesen főment. De ez ollan fekete vót a kölesben, hogy a kölest mind megfogta. Búzába és rozsba is vót ez a növény, ami együtt nőtt a kölessel. Ez ellen pörköték meg a kölest. (Nyilván a fekete üszögről van itt szó!)

A köles benne vót egy edénybe, alul megint egy edény vót. A zsúpot meggyútották. Egy az égő zsúpot tartotta, a másik meg öntötte rá a kölest. A zsúpot rozsbul csinyáták, karácsony bötyin betették a pad alá. Másikka' nem lehetett *pörkünyi*, csak ami ott vót. Ezt így tartották, mikor én kicsi gyerek vótam. Magunk is míg *vetögettünk kölest*, mindig így csinyátuk.

Karácsony bütye csak a karácsony előtti nap. Akkor délben mindig el vót igazítva az asztal. Az asztal alá bevettek két ekevasat, levették az ekirül. Ide tettik a zsúpot is, meg egy jó nagy összekötött *kupuc* színát is. A szalma a pad alatt vót. – Akkor még vótak padok a szobába, meg a konyhába, nem úgy mint máma! – A zsúp az ekevasra vót téve. Azt tartották, hogy a Kis Jézus azon fekszik az éjjel. Gyermekkorunkban ezt így hallottuk, meg láttuk is hogy csinyáták. – Akko' még vót *vékába* vagy *szakasztuba* összekeverve mindönféle termény, ami létözött: búza, rozs, zab, árpa, kukorica, köles, hadinya, tökmag, kendőrmag, lemmag. Egy fajtából egy kis marokra, vagy literre való vót. Szent János napján reggöre ebbü kaptak a tyúkok, hogy jobban tojjanak. – Ezt csak a gazda tehette oda a hejire. – Az asztal egy ruháve' le vót terítve. Annak a sarkán vót egy egész kenyír, só, sótartó, sodrufa, kaszakö, pároskés. – A pároskés hosszú vót, evve' vágták a kenyeret. Sok helön raktak mindön sarokra *joszágot* – (a gabonaféle terményt mondják jószágnak.) – Azt mondták, hogy az időt jósolla. Az asztal mind a nígy sarkára tettek, azt mondták, az mutatja az időjárást. – De mi nem szoktuk. – Karácsonra mindig süttek, hogy friss kenyér legyen. – Alu' vót egy abrosz, a kenyér le vót takarva egy másik abrossza', a többi mán felül vót. Azt mondták, azért kell, mert jobb lesz a termés, a jég nem vágia el a terményt.

A kenyeret Szent János napján (december 27.) *vágták fel*, abbó' minden állatnak adtak. Egy kis darabot mindegyik kapott regge', még etetés előtt. Éhgyomorra. A kenyeret az asztalon levő sóva' megsóztuk. A sót egy kis tányérba tettük. Ami az asztal alá került, az vízkörösztig (január 6.) bent vot. Akko' vot kipakúva. Azír atták a tyúkoknak, hogy jobban tojjanak, meg ne pusztújanak, ne vesszenek. De máma mán ez nincs. – Ami az aszta' alatt vot, föl lett osztva. A szína az állatoknak – teheneknek, lovaknak, – a disznuknak nem! A *jószágokbú* meg a tyúkok kaptak, a disznuk nem.

Karácsony böttyin este az egész lakás ki vot söpörve. A szemet össze lett borogatva egy kosárba. Ezt Szent János napján regge' a háziasszon kivitte a gyümöcsösbe, minden fának a tövire ebbú dobott, hogy jobb legyen a termés. Tudom, gyerökök votunk, *öreganyánk* mondta, nesztek, gyerökök, vigyitek ki, rakjátok el a gyümöcsfák tövibe. Karácson napján, Szent István napján, Szent János napján már le köllött raknyi. Addig nem vot a lakás söpörve, akármilyen szemetős is lett vo'na. Karácson napján nem vot szabad semmit csinýáni. Karácsony napján még az istállót sem puculták. Még fát, vizet sem hoztak be.

Étkezés: karácsony böttyén fött tojást és aszalt gyümöcsöt fogyasztottak. Sütöttek kalácsot vagy perecet, ki mit akart, azt is ettek. De disznózsírt egyáltalán nem használtak. Nem is főztek azon a napon. Regge' tea vot, más nem. Délre valami, estére szárazkoszt. Karácson nap regge' egész más vot a koszt. Akko' mán ünnepeyles vot. Az egész család az asztalhoz ült, mindenkinek megvot a maga hele. Úgy szokták mondanyi, hogy a gazdasszon vagy háziasszon karácsony böttyin ne kellen fel délbe az asztaltó', mert akkor a tyúkok nem ülnek meg, ha ő délben fölkel. Annak nem vot szabad főke'nyi. Ő csak ott *üdögetett*, várta, hogy más hozza az ennívalót. Azt mondták, hogy akko' a tyúkok jobban megünek, ha nem ke' fő. Sokfélét tartottak, nem úgy, mint máma! – Nem vot szabad az asztara könyököni, karácsony böttyin, mert megdől a rozs vagy a búza. Meg azt mondták, hogy annak a kezi kelíses lesz. Sebös. Az asztalon csak víz vot az ital. Az ünnepekbe se vot más, csak bor meg savanyúvíz.”

Pócs Éva sok helyről kimutatta, hogy az asztal alá terített szalmát a Kisjézus nyugóhelyének tartják. (Pócs É., 1965. 57.) Ugyancsak sok helyről lejegyezték a dupla abroszt a karácsonyi asztalon. (Pócs É., 1965. 72. pp.) Arra is számos helyről (többek között Hetésből is) ismerünk példákat, hogy a szemetet a gyümöcsfák tövére hordják, hogy serkentsék a termelékenységet. Gönczi Ferencnél is olvashatjuk, hogy a karácsonyi szemetet *zsomborba* teszik, betakarják, és majd csak Szent János nap reggelén, még napfelkelte előtt a fák tövébe hintik, hogy bő termés legyen az évben. (Gönczi F., 1914. 270., Pócs É., 1965. 136. pp.) Gönczi még azt is rögzítette, hogy ebéd után a gyerekekkel megrázogattatták a gyümöcsfákat. (Gönczi F., 1914. 265.) Ugyancsak a háziállatok egészségének megóvása, növekedésük serkentése a cél a velük megetetett takarmányokkal. (Pócs É., 1965. 145. pp.) Az asztalra könyöklés tilalma is általánosnak mondható a nyelvtérületen, mert keléses lesz az illető. Ezt Gönczi is feljegyezte éppen a hetési Radamoson. (Pócs É., 1965. 86., Gönczi F., 1914. 271.) Az emlegetett szerzők az asztaltól való felállás tilalmára is sok adatot sorolnak fel. (Gönczi F., 1914. 271., Pócs É., i.h.) Általában arra törekedtek, hogy az ünnep idején ne kelljen dolgozni, tehát az istállóba is behordtak annyi takarmányt, hogy az állatoknak elég legyen. (Gönczi F., 1914. 264–265.)

Az élő emlékezet ezeket őrizte meg: „Karácsony reggetől össze lett rakva a morzsa. Karácson napján nem söpörtünk. Karácsony böttyin regge' ki vot a lakás takarítva, karácson napján nem vot semmi munka. Még az istállóba a trágya se vot kitolva kará-

csón napján. Nagy ünnepet tartottunk akko. Szent István napjára annyi vot, hogy nem győzték kitologatnyi. Minálunk hátu vot egy lyuk, ott szokták kidobálni. Sok helön *sráglán* hordták. Még tüzelni fát se hoztunk be karácson napján. Még karácson bötyin lett behordva annyi, amennyi kellett. Az öszszegyült morzsát egy edinybe tettük, sok helön nekiadták a disznóknak. Szent János napján nálunk is odaadtuk a disznóknak. – Az asztalra rákönyökölni nem vot szabad, mert kelis lett a kezín, ha pedig felfekszik az ágyra, vagy a padra a gazda karácson napján, akkor megdül a búzája. – Ezelőtt ollan négy évvel hagytuk el ezeket a régi szokásokat.

Van most is, ahun tartják. Tesznek kukoricát az asztal sarkára. Megtudják belőle, hogy a korai, vagy a kései vetésű lesz a jó. Az asztal minden sarkára tesznek pár szem kukoricát. Azt bevetik, megnézik, mellik hogyan kel ki. Tavassze bevetik a kertbe, tudják, hogy mellik mellik sarkán vot, abból tudják, hogy a korai, vagy a kései vetésű lesz a jó. Kettő-kettő egyforma. Amelik korábban kel, erősebb lesz, azt kell figyelni. Vetni Szent György napkor (ápr. 24.), május elsején vagy május 10-én kell.”

Radamoson is fontos szerepe volt az asztalra tett kenyérnek, amelyik az ünnep három napja alatt szegetlenül az asztal szélén állott, hogy férjenek mellette étkezni. „Az asztal alá szómát tesznek, jászolt szoktak csinyáni. Mindenféle termísbül egy edénybe tettek, azt meg a szárnyasok kapták. Vízkeresztig szoktak adni abbó’, beosztva, hogy minden nap jusson.

Minálunk el szoktunk mennyi a misére tíz órakor, gyalog, Dobronakra. Itt, az erdő alatt jártunk. Egy óra alatt értünk oda meg haza. Éjfél után két óra is vot, mire hazagyüttünk. Miko’ e’ möntünk, az édesanyám kisöpört, de utána szent István napjáig nem söpört. Ami szemet vot, öszszegyüttük egy edénybe, Szent János napján kivittük, a gyümöcsfák töébe e’szórtuk. Azt mondták, hogy akko’ bő termés lesz. Csak azokra a fákra tettünk, ami itt, a kertben vot. – Én most is mondom a jányomnak, hogy ne söpörjön este. – Azt is mondták, hogy a magok meg a szalma azért köllöttek, mert éjszaka jött a számár a Kisjézsussal, tanát enni valót, meg vót mire fekünnyi a számárnak is.

Almát is ettünk, meg *gyümöcsöt* főztünk. Nyáron meg vot szárítve, illenkor ettük meg. Kerüt a kemencébe pereg vagy kenyér után. Körte, szilva, alma vot a *gyümöcs*, fő’ vot szelve gerezdekre, a magházat kivágták. Itt termett *sózott körte* is. A gyümöcsöt puha ruhazsákokba tartották, hogy szellősök legyenek. Mindig ruhazsákokba vagy cserépedényekbe tartották. Ezt csak vízben megfőzték, böjti eledel vot. Tettek egy kis cukrot is a levibe.”

Egy másik radamosi adatközlő így emlékezik a karácsonyi asztalra: „Az én apám egy *vékába* – (a véka zsúpból kötött szakajtókosár), ami termés – köles, hadinya, búza, tökmag, kukorica – mindenfélibül egy félliternyit szedett, jól öszszekeverte. Dél körül megterítették az asztalt, minden sarkára abbul a vékából lett téve. Az asztalt abrosszal terítették le, a sarkokra és középre lett téve ebből a kevert magból. Erre rájött egy másik *ruha*, az egyik sarokra, ahova nem ült senki, egy egisz kenyir oda vót téve. Abból nem ettünk Szent János napig. Abból a kenyérből addig nem szabadott ennyi, bántanyi, de még rákönyökölni se vot szabad az asztalra. Szent János nap regge’, miko’ fökeltünk, akkor *metszettük meg* a kenyeret. Az apám *metszette meg* a kenyeret, ahány állatunk vot, minden jószágnak egy darabot metszött, azt megsózta. A só azért köllött, hogy jobban megegye az állat, nehogy kidobja a szájából. Mi is mind ettünk abbu’ a kenyérbő’. – Az asztal alá került a véka a keverék magokkal. Azokban a napokban abból etettek a baromfiak. Ami megmaradott, Szent János napján a teheneknek adtuk.

A szoba asztala alá be lett vive az ekevas és a csoroszlya, egy köteg széna és zsúp. Ebbü' a szénábü' Szent János napján minden állat kapott, csak a tehenök, mert a disznó nem eszi mög. A zsúp félre lett téve. Illenkor, nyáron a *tolluba* köles vot vetve. Az a zsúpszalma meg lett gyútvá, le vot téve a víka, a másikkul azon a tűzön keresztü' lassan tötötték a kölest. Akko' a köles nem *tüntösüt meg*. A *tünt* az üszög."

A szokás gyakorlásától távolabb álló adatközlő töredékes emlékeiben így maradt meg a karácsonyi asztal: „a karácsonyi asztal alá sok mindent szoktak tenni, de mi nem tettünk soha. A mindenféle az asztal alá vot téve, a zsúp is. Egy hazai süt kenyér az asztal sarkára vot téve. Azt mi is szoktuk tenni, meg pénzt is, ha vot. Dupla abrosz kerüt az asztalra. Egy vot alul, arra tettük a kenyeret, azt takartuk le a másikkal. A régiek mindenféle szömből keverten tettek egy zsúpból készült szakajtóba. Vot, aki egy kis kötet zsúpot is betett az asztal alá. Kukoricaszárat nem tettek, csak a szemet keverték össze a többivel. Talán ezt is az állatoknak adták. Az asztalon maradt morzsát is talán az állatok ették meg. Én csak hallomásból tudom. Nálunk ezt nem csinátuk.”

Más adatközlő így adja elő a karácsony böjtje napjának eseményeit: Ezen a napon szigorú böjt vot. Reggelire mindenki kapott 2 főtt tojást, egy csésze teát. Délben sem ettünk húst. Tejfölös ételt szoktunk csináni, meg *gyümöcsöt*. Száraz gyümöcsöt eszünk. Meg van főzve. Estére, vacsorára meg savanyú káposztát a hordóbul, meg hozzá sült krumplit. Tökmagolajat használunk. Mi ma is csinájuk.

Ollan 10 óra körü' mondok az uramnak, hogy na, igazítsd össze a magokat. Még ebéd előtt betesszük az asztal alá. Az asztal sarkaira is szoktunk tenni. *Szakasztóbe* megkevertünk mindenféle magból – búza, rozs, hadinya, köles, napraforgó, kukorica, hajmag, salátamag, mák – minden termést, az be vot téve karácsonykor az asztal alá. A szobába, az asztal alá teszünk ekevasat, csoroszlát, zsúpot. Zsúp mán nincs is. Még szénát is teszünk, mert a Jézuska azon feküdt. Úgy szoktuk mondani. A szénát szent János napján a tehenek ették meg. A zsúp e' vot téve. A zsúppel a köles meg vot pörköve, amit vettünk. A szakasztó tele vót kölesse', a zsúp meg lett gyútvá, a kölest azon tötöttük át. Akko' nem *tüntösüt meg* a szem. Máma mán porokkal keverik össze a vetőmagot.”

A szokást legteljesebben a egy radamosi idős család adta elő: „Karácsonykor az asztalra két terítőt tettek. A két terítő közé termény vot téve: búza, rozs, kukorica, illenféle. Egyik sarkán egy egisz kenyér. Azt Szent János napján vágták meg. Ott vót még a szita, a sodrufa, a kaszakő, sotarto. A szitán egyik felül a sodrufa, másik felől a kaszakő és sotartó. Mindenféle oda lett rakva. A kenyérből mindenféle állatnak vágtak egy szeletet. – Karácson bötytén mán regge' megcsináták az asztat. Hazai *szőjött vászony* abrosz vot, kettő. Az alsó az asztalon vot, erre rakták a magokat, a másikka' le vot takarva. A szita, egyebek, ezen votak. Ha ettek, ezeket leszedték, evés után visszarakták. Az asztal alatt vot a két ekevas. Most nem így van, máma ez nem kö. Én az öregszüleimtü így láttam. – Egy vékába mindenféle *joszág*, ami létezett, össze vot keverve: búza, zab, rozs, árpa, kukorica, tökmag, kendermag, lenmag – mi csak létözött, aminek magja van. Az be vot téve a pad alá. Akko' egy csomó széna össze vot tekerve, az is a pad alá lett berakva. Azt mondták, azon fekszik a Kisjézus, miko' megszületik. Rozsbú zsúp vot csépuve, az is össze vot tekerve, be vot téve a pad alá. Evve' lett a köles megpörköve.

Karácsony bötytin főtt ételt nem ettünk. Akkor valami szárazféle vot, pl. *gyümöcs*. Bötöt tartottunk. Az éfélbe megszűnt. Miko' mán az éféli misérő' hazagyöttünk, lehetett húst ennyi. Dobronakra mentünk misére.

A kenyeret Szent János reggelin metszettük meg. Előtte mindig *megköröszöttük*. – Vótunk egy helen. – Kérdezte az egyik a másikat: keresztetlen meg tudod enni a kenyeret?

– Hát, hogyne! Az semmise!

– Nem igaz!

– Mír? Ha meg van keresztüve, vagy nem, az nem egyforma?

– Az egyforma, de te meg vagy keresztüve, akko' nem keresztületlenül' eszöd, hanem keresztüve!

– Nahát, ez tényleg igaz!

Ami a vékába össze vot kevervő, abbu Szent János nap regge' kaptak a tyúkok. Míg az tartott, azt ettik. A szína fő lett osztva az állatok részire. A disznok abbú' nem kaptak. A zsúp meg az ekevas újév napján regelig maradt. De sok helön vízkeresztkor vittik ki, sok helön meg mán újévkor kivittik. Hogy mér vot két ekevas? – Egyikke' szántottak, a másik a kovácsná' vot élezni. A zsúpot e'tették, ki hova tudta: pallásra, pajta fiába. Miko eljött a kölesvetés ideje, avva' megpörköték."

Karácsony böjtének van még egy sajátos hiedelme. Már Gönczi Ferenc is felfigyelt arra az elbeszélésre, hogy az „éjféli misekor, úrfelmutatás idején, a marhák emberi hangon szólalnak meg. Mindegyik állat megmondja a másiknak, hogy miféle veszély környezi, hová jut, kihez kerül. Ezeket a beszélgetéseket a szénahányó lyukon hallgatják meg. Az istállóban nem szabad hallgatni. Aki hallaná, meghalna...Ha ilyenkor a velük egész éven át rosszul bánó bérest az istállóban találják, szarvukra véve, agyon öklelnék.” (Gönczi F. 1914: 269.) Pócs Éva erre adatot Zemplén megyéből, Karcsáról hoz. (Pócs É. 1965: 20.) Napjainkban Radamoson többek között a következőt sikerült rögzíteni: „Mielőtt mentünk az éjféli misére, a lovakat meg szoktuk etetni. De a tehenőknek nem adtunk semmit. Úgy szokták mondani, hogy éjfélikor azok beszélgetnek. Akko' nem szabad bemenni az istállóba. Hogy vot-e valami a dologban vagy nem? – Azt mondták, hogy valaki bement, osztán agyongázuták a lovak, miko' bement közéjük valaki, miko' beszilgettek. Sokszo' mondom, meg kíne hallgatni őket kivüri. Ha valóban beszilgetnek, de mondták, nem kell bántani, ahogy a régiek szokták, legyen úgy! – Hogy mit beszilgettek, azt senki se tudta. De hát hogyan tudtak vona beszilni? – Na, jól van, a csoda nagy, azér sokféle megtörténik! Hogy igaz vot-e, nem vot igaz? De hát így mondták, így tartották az előttünk való öregek!”

Dolgozatomban egy téma gyűjtés során mellékesen előkerült hiedelmkörrel kapcsolatos néhány adatot szerettem volna bemutatni, remélve, hogy gazdagítja a folkloristák példatárát. Számomra külön tanulsága volt a gyűjtésnek, hogy sikerült az emlékezetben egy nagyon elevenen élő, gazdag hiedelm- és szokáskör néhány mozzanatát rögzíteni. Az is kiemelendő, hogy éppen azok elhagyásának okaira, folyamatára is néhány adattal utalni lehetett. Magam nem vállalkoztam, nem vállalkozhattam többre. Törekedtem minél pontosabb nyelvi, nyelvjárási hitelességre, hogy talán mások, nyelvészek, tájnyelv kutatók is hasznát vehessék.

IRODALOM

- Bálint Sándor 1976: *Karácsony, húsvét, pünkösd: A nagyünnepek hazai és közép-európai hagyományvilágából*, Budapest.
- Bátky Zsigmond 1918: Kivesző gabonaféléink (tönköly, köles, tatárka), *Földrajzi Közlemények* 46/1, 23–35.
- Gönczi Ferenc 1914: *Göcsej s kapcsolatosan Hetés vidékének és népének összevontabb ismertetése*, Kaposvár .
- Kogutowicz Károly 1930: *Dunántúl és Kis-Alföld írásban és képben I–II*, Szeged.
- Plánder Ferenc 1985: Göcsejnek esmérete, in Paládi-Kovács Attila vál.: *Magyar tájak néprajzi felfedezői*, Budapest.
- Pócs Éva 1965: A karácsonyi vacsora és a karácsonyi asztal hiedelemköre, *Néprajzi Közlemények* 3–4, Budapest.
- Szentmihályi Imre 1977: Hetés és Lendva-vidék néprajzi sajátosságai, *Zalai Gyűjtemény* 7, Zalaegerszeg.

WEIHNACHTSTISCH

TIBOR BELLON

Der wichtigste unter den Festtagen der Winterzeit ist im europäischen Volksbrauchtum der Heilige Abend oder anders bezeichnet das Weihnachtsfasten. Auch heute noch sind sehr viele Sitten und Bräuche sowie mancher Volksglaube mit dem Tag der Geburt des Erlösers verbunden. Im südwestlichen Randgebiet des ungarischen Sprachraumes, in der Region Hetés lebte bis in die jüngste Vergangenheit der Brauch des Weihnachtstisches und der damit verbundene Volksglaubenskreis. Dozenten und Studenten des Lehrstuhls für Volkskunde der Universität Szeged kehren regelmässig in diese Region zurück, um Forschungen durchzuführen. Neben Sammlung, Dokumentierung und Bearbeitung des Materials für das Heimat-museum der Region Hetés bietet sich auch die Möglichkeit zur intensiven Forschung.

Der Verfasser ist während der Untersuchung der traditionellen bäuerlichen Wirtschaft auf den Brauch aufmerksam geworden, dass die für die Saat vorbereitete Hirse und der Buchweizen über dem – bis dahin unter dem Weihnachtstisch aufbewahrten – brennenden Schaubstroh in der Hoffnung einer guten Saat und eines reichen Ernteertrags durchgesiebt wurde. Bei späteren Datenerhebungen war es gelungen, die weite Verbreitung des Brauches zu dokumentieren. Die gesammelten Angaben fügen sich nahtlos in das europäische Bild des Brauchtums und stimmen mit dem in allen Einzelheiten überein. Eigenartig ist, dass der Brauch gerade heutzutage an Bedeutung verliert und von der Gemeinschaft aufgegeben wird. Nun kann der Forscher auch diesen Prozess verfolgen und dokumentieren. Der Verfasser präsentiert die diesbezüglichen Belege, indem er sich auf die Autentizität volksmündlicher Mitteilungen stützt.